

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

Vše, co najdete, je vaše

Rozhovor s Reginou Mühlhäuser o sexuálním násilí v ozbrojených konfliktech

O druhé světové válce byly už napsány stohy knih. Totéž platí i o nejrůznějších podobách mezilidského útlaku. Proč bychom měli ještě zvlášť studovat problematiku sexuálního násilí?

Sexuální násilí a způsob, jak se k němu přistupuje, mají dopad na naši společnost, na vztahy mezi pohlavími, na naši představu o tom, co znamená být mužem nebo ženou – dnes stejně jako v minulosti. Sexuální násilí se dlouho pokládalo za něco, co je sice nepěkné, ale normální, ať už v míru, nebo za války. Každý ví, že ve válečných konfliktech dochází k sexuálnímu násilí. Patří to k naší zkušenosti. Přesto se to nepovažovalo za něco, co je třeba zkoumat a s čím se musíme naučit nějak zacházet.

Dnes se situace mění. Oběti sexuálního násilí začínají vystupovat na veřejnosti. Současná debata ve Spojených státech, v Německu i jinde se točí kolem kampaně #MeeToo. Ale některé ženy se o slovo hlásily už dřív, například v rámci ženského hnutí sedmdesátých let minulého století. Nebo připomeňme válečnou situaci v bývalé Jugoslávii a Rwandě na počátku devadesátých let, asijské tzv. comfort women, tedy ženy, které za druhé světové války sexuálně zotročovali vojáci japonské armády – přičemž comfort je pochopitelně eufemismus převzatý z jazyka pachatelů. Tyto ženy veřejně vystoupily. Téma tedy do společnosti přinesly přezívlí, které se domáhaly práva, to ony řekly: *To musí přestat, to už další ženy nesmí potkat.*

Fakt, že ženy měly a mají odvahu mluvit veřejně o své zkušenosti, je pro nás darem a výzvou: Teď s tím musíme nějak naložit, musíme dát jasně najevo, že je ve společnosti něco, co je třeba změnit, co je nutno potírat. Musíme se například vypořádat s beztrestností. Musíme pachatele sexuálního násilí stíhat a přemýšlet, co udělat, aby se obětem dostalo spravedlnosti. Jak se dá v soudním řízení prokázat, že došlo k sexuálnímu násilí? V čem spočívá újma oběti? A jak se dá s jejími traumaty naložit? Abychom našli odpovědi na tyto otázky, musíme se vypořádat s tím, jak se o sexuálním násilí mluvilo a mlčelo, jak se o něm mluví a mlčí. Sexuální násilí je zvláštním způsobem spjata s pocity studu a viny. Proč vlastně? Co přesně je podstatou onoho studu? A dá se to změnit?

Abychom zodpověděli podobné otázky, je důležité se tímto tématem zabývat. Dnes se sice tváříme, jako by bylo jasné, co sexuálním násilím chápeme. Mluvíme o něm – ach jo, tam a tam už se to zase stalo –, ale když se podíváme blíž, zjistíme, že víme poměrně málo o tom, o co u této formy násilí přesně jde. Kdy se vojáci dopouštějí sexuálního násilí? Jak to souvisí s jinými formami násilí? V jaké situaci se sexuální

násilí projevuje zvlášť silně a ve kterých situacích spíš málo? Ve válečných konfliktech zpravidla vždy dochází k sexuálnímu násilí, ale v některých, jak se zdá, se projevuje poměrně málo. Zdánlivě se například příslušníci britské armády v Evropě za druhé světové války dopouštěli sexuálního násilí méně než příslušníci armády sovětské a rovněž méně než spojenci vojáci americké a francouzské armády. Je tomu opravdu tak? A pokud ano, proč? Na všechny tyto otázky dnes vlastně ještě nedokážeme odpovědět. A proto je musíme zkoumat.

Jak jste se k tomuto tématu dostala vy osobně?

Vlastně náhodou. Za studií jsem se zajímala o východní Asii, studovala jsem tehdy japanologii. A tak jsem v roce 1994 využila příležitosti a přihlásila se na stipendium do Jižní Koreje. To byla doba nejprudších politických střetů mezi přeživšími systému „comfort women“ a představiteli japonské armády. V roce 1991 vystoupila jako první přeživší v televizi Kim Hak-soon. Dostalo se jí podpory jihokorejských ženských organizací, vznikla horká linka a rozhlas i televize vyzvaly postižené ženy, aby se přihlášily. A ony se přihlášily. Napřed v Jižní Koreji a pak i v dalších asijských zemích, na Tchaj-wanu, v Číně, na Filipínách atd. V letech 1932 až 1945 příslušníci japonské armády násilím zavírali ženy do nevěstinců, kde je znásilňovali. Počet obětí se dnes odhaduje na dvacet až třicet tisíc dívek a žen. Řada z nich zemřela za války nebo bezprostředně po ní, mnohé později. Ale od počátku devadesátých let se přihlásilo více než pět set přeživších, které jsou ochotné mluvit a vystupovat na veřejnosti a brát se o svá práva.

Ženské hnutí to od samého počátku spojovalo s politickými akcemi. Od prosince 1991 například jednou týdně probíhaly demonstrace před japonským velvyslanectvím v Soulu. Se svou kolegyní Mírou Choi jsem se jich tehdy zúčastňovala.¹ Každou středu jsme spolu s dalšími ženami jezdily demonstrovat před velvyslanectví. Pak se vždycky šlo na oběd, a tak jsme některé ženy poznaly osobně, daly jsme se do řeči. Ze začátku jsme si připadaly dost nepatřičně. Proč by měly tyhle babičky vykládat dvěma mladým studentkám o tom, jak byly v jejich věku několikrát denně znásilňovány? Co jsme na to měly říkat? Jenže pak jsme viděly, že nás ty ženy samy oslovují, že je pro ně důležité s námi jako s mladými ženami mluvit. Jedna z nich, Duk Kyong Kang, nám řekla: *Vy jste semena, která roznesou náš příběh do světa.* Dnes si myslím, že jsem se k tomuto tématu dostala sice náhodou, ale ne náhodou jsem u něj zůstala. Díky přeživším ženám jsem pochopila, jak je důležité odstranit tabu sexuálního násilí ve válce.

Ty ženy tehdy žádaly, aby se tato část historie bezesbytku objasnila, aby se toto téma stalo součástí historických publikací. Žádaly uznání svého utrpení, památníky a finanční odškodnění. Proto jsme se s Mírou hodně zabývaly otázkou, jak se k jejich požadavkům staví japonská vláda. Určitou dobu to vypadalo poměrně dobře. Tehdejší vláda ustavila historickou komisi, která sepsala zprávu vypracovanou na základě archivního výzkumu, ze které vyplývalo, že mnoho dívek a žen se nechalo zlákat falešnými sliby a pak proti své vůli skončily v některé z „comfort station“. Ale počáteční

1 MÜHLHÄUSER, Regina – CHOI, Mira: „Wir wissen, daß es die Wahrheit ist...“. *Gewalt gegen Frauen im Krieg – Zwangsprostitution koreanischer Frauen 1936–45*. FDCL, Berlin 1996.

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

ochota vyrovnat se s historickou skutečností po nějaké době zase ochabla. Současná vláda premiéra Šinzó Abeho sexuální otroctví už zase popírá. Tvrdí, že se ženy hlásily dobrovolně, že jako prostitutky chodily do okupovaných oblastí, dostávaly peníze atd. Tento výklad se dnes opakovaně objevuje i přesto, že z dobových materiálů, výpovědí žen a dalších pramenů jasně vyplývá, že není pravdivý.

Profesionální prostitutky pochopitelně také byly, ale ani ty se zpravidla nedostaly do své situace dobrovolně, protože se často staly předmětem obchodu s lidmi a na to, aby se vykoupily, neměly peníze. Ale většinu žen prostě pod falešnými přísliby odlákali od jejich rodin, surově znásilňovali a zotročovali.²

Můžete přiblížit, jak je v Japonsku opět popíráno sexuální násilí?

Šinzó Abe a jeho pravicově konzervativní vláda dnes vyprávějí silně glorifikující příběh o roli své země ve druhé světové válce. Japonsko v něm nevystupuje jako národ agresorů a pachatelů, nýbrž jako hrdinný národ, který civilizoval jiné asijské národy a na konci války se stal obětí atomových bombových útoků na Hirošimu a Nagasaki. Šinzó Abe tak například každý rok navštěvuje svatyni Jasukuni, kde jsou uloženy ostatky známých válečných zločinců první kategorie a kde se o výročích scházejí pravicoví radikálové. Vzestup politické pravice právě v souvislosti s „comfort women“ zkoumali Yuki Tanaka a Yonson Ahn.³

Proti této politice vystupují v Japonsku i v jiných asijských zemích občanské skupiny a hnutí odporu. A „comfort women“ hrají v těchto střetech významnou roli. V roce 2016 například neziskové organizace z různých zemí doporučily k zápisu do registru programu UNESCO Paměť světa (Memory of the World Register) dokumenty související s problematikou „comfort women“. V tomto registru jsou zapsány i osvětivé dokumenty. Ale Japonsko brání zápisu těchto dokumentů pod pohrůžkou, že z organizace UNESCO vystoupí a nebude ji finančně podporovat.

Dalším příkladem jsou sochy „comfort women“, které lidé po celém světě vztyčují na jejich podporu. U každé takto vztyčené sochy se objeví oficiální japonský činitel a snaží se docílit její odstranění. To se děje i v Německu. Jednu takovou sochu například poskytl do veřejného parku ve Freiburgu místní korejská obec. Starosta její iniciativu nejprve uvítal, ale když mu primátor partnerského japonského města Macujama pohrozil zrušením partnerství, německá strana couvla a sochu nevztyčila. Případ soch ukazuje, jak se v atmosféře, kterou svým postojem vytváří japonská vláda, proti přeživším ženám stále otevřeněji staví i soukromé osoby. Proto se znovu a znovu setkáváme s nacionalisty, kteří sochy pomalují nebo se je pokusí odcizit. A kteří hanobí a urážejí přeživší.

2 TANAKA, Yuki: *Japan's Comfort Women. Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation*. Routledge, London 2002; YOSHIAKI, Yoshimi: *Comfort Women. Sexual Slavery in the Japanese Military during World War II*. Columbia University Press, New York 2000.

3 TANAKA, Yuki: Introduction. In: HENSON, Maria Rosa (ed.): *Comfort Woman. A Filipina's Story of Prostitution and Slavery under the Japanese Military* (2., rozšířené vydání). Rowman & Littlefield, Lanham 2017; AHN, Yonson: Japan's "Comfort Women" and historical memory. The neo-nationalist counter-attack. In: SAALER, Sven – SCHWENTKER, Wolfgang (eds.): *The Power of Memory in Modern Japan*. Global Oriental, Kent 2008, s. 32–53.

Vše, co najdete, je vaše

Tehdejší japonský postoj k minulosti ve mně osobně vyvolal otázku: Co vlastně dělali němečtí vojáci, muži z generace mého dědečka? Dopouštěli se i oni sexuálního násilí? A proč se o tom v Německu nemluví? Krátce poté, co jsme se vrátily z Koreje, jsem udělala veřejný pořad na téma sexuálního násilí v japonské armádě. Po něm za mnou přišlo několik starších německých žen z publika, které říkaly: *To se mi tenkrát taky stalo*. Zkušenostmi německých žen jsem se začala zabývat nejdřív. Obecně známým tématem tehdy bylo sexuální násilí páchané vojáky Rudé armády, ale nikdo se nezabýval individuálními zkušenostmi postižených žen. Ty o svých zkušenostech mluvit nemohly. A téma to bylo ožehavé i proto, že sovětsí vojáci byli přece jen osvoboditelé, kterým jsme měli být vděční za porážku fašistického režimu. A najednou řešit, že byli zároveň pachatelé, sexuálními násilníky – něco takového se s mým tehdejším chápáním světa srovnávalo jen těžko.

Nakonec jsem do této problematiky více pronikla až na základě poznání, že sexuální násilí za druhé světové války páchali všichni vojáci, japonští stejně jako němečtí, sovětsí zrovna tak jako američtí, francouzští a britští. Pak jsem si začala klást otázku, co konkrétně dělali vojáci Wehrmachtu a příslušníci SS. A dneska se zabývám tím, co mají příslušníci jednotlivých armád společného a v čem se liší.

Co vás na tom tématu zajímá nejvíc?

Hlavní otázkou pro mě v současnosti je: Čím se sexuální násilí liší od jiných forem násilí? Kolegyně Gaby Zipfel nedávno napsala článek, ve kterém tento problém osvětluje a předkládá tezi, že jádrem je právě ambivalentní spojení násilí a sexuality.⁴ Podle rozšířeného názoru tady vlastně vůbec nejde o sexualitu, ale jen o moc a násilí. Jenže násilník přitom zažívá tělesné vzrušení. Otázka tedy zní: Jakou roli hraje sexualita? Zásadní mi připadá myšlenka, kterou Gaby Zipfel formuluje, totiž že když někdo dostane nakládačku, mohli bychom říct: *Za to si můžeš sám, něčím jsi provokoval, a proto jsi dostal na budku*. Ale zbité oběti nikdo nepodsouvá, že z toho měla radost. Že z toho měla nějaký požitek. U sexuálního násilí je to jinak. U sexuálního násilí se oběti podsouvá, že to vskrytu chtěla, že si to užila. Co tohle znamená, jaké dopady to má? To je třeba pochopit.

A myslíte si, že se tato teze vztahuje na sexuální násilí obecně? Čili že muži, kteří se něčeho podobného dopustili, pak tvrdí, že i ta žena z toho měla požitek? Že se násilí jakoby ospravedlní nebo zmírní tím, že se to i té ženě vlastně nějakým způsobem líbilo?

Ano, pachatelé si tím mohou ospravedlnovat, proč se něčeho takového dopustili. Ale myslím si, že to jde ještě dál. Dodnes se jako společnost nemůžeme plně shodnout na tom, že tato forma násilí je zločin. Zatímco například rabování uznalo válečné právo relativně záhy a jednoznačně jako zločin, se sexuálním násilím to tak snadné nebylo. Tedy ve všech právních rádech a ve všech podobách vojenského soudnictví existovalo

4 ZIPFEL, Gaby: „Liberté, Egalité, Sexualité“. *Mittelweg*, 2018, roč. 27, č. 36, s. 87–108.

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

takzvané „násilné smilstvo“ – to je historický pojem – jako trestný čin, ale otázkou je, odkdy bylo jako trestný čin pojímáno. Kdy bylo souzeno? Jak například vyplývá z historických studií Birgit Beck, byli vojáci Wehrmachtu souzeni především v případech, kdy soud shledal, že se provinili proti disciplíně jednotky.⁵ To bylo rozhodující, nikoli otázka, jakou újmu utrpěly oběti. V jiných zemích to bylo velmi podobné. Z tohoto hlediska neexistovala jasná představa o tom, v čem vlastně bezpráví tkví. A řekla bych, že neexistuje dodnes. Jinak by Japonsko nemohlo tak dlouho popírat sexuální otroctví. Japonská vláda by nemohla veřejně prohlašovat, že šlo „jen o prostitutky“ a vinu nesou samotné ženy. To by v případě jiné formy fyzického násilí možné nebylo.

O násilí, jehož se němečtí vojáci dopouštěli na Východě, už jsme leccos slyšeli. Ale vy jste napsala knihu⁶ o intimních vztazích a sexuálním násilím německých vojáků na východní frontě. Můžete přiblížit její základní teze?

I kritické bádání v devadesátých letech v Německu vycházelo z předpokladu, že se němečtí vojáci sice dopouštěli mnoha zločinů, extrémně surových zločinů, ale že sexuální násilí mezi ně nepatřilo, že k němu docházelo jen ve výjimečných případech. A sice v důsledku trestnosti „hanobení rasy“ v národněsocialistickém systému. Předpokládalo se, že němečtí vojáci neznásilňovali ženy, které nacismus pokládal za „rasově méněcenné“ – ať už proto, že nacistické ideologii skutečně věřili, anebo z obav před trestem. Hlavní výsledek mého výzkumu zněl: Není to pravda. K sexuálnímu násilí docházelo, a to na všech územích a ve všech fázích války, okupace a holocaustu. Docházelo ke znásilněním penisem, ale i k jiným formám sexuálního násilí, které přísně vzato nenaplňovaly skutkovou podstatu „hanobení rasy“, jako bylo například znásilnění předměty nebo prsty, sexuální mučení, sexuální ponižování, mrzačení genitálií a tak dále. Omlouvám se za nepříjemně velkou míru popisnosti, ale po letech výzkumu jsem zjistila, že se bez popisu obejít nelze. Jinak totiž není možné plně objasnit, co sexuální násilí je a co není.

Ve své knize jsem se především snažila tohle zdokumentovat, podívat se, jak se dá toto téma uchopit. Když jsem začínala, hovořila jsem s historiky, kteří připravovali výstavy o Wehrmachtu. Nikdo sice nepochyboval o tom, že k sexuálnímu násilí docházelo, ale říkali, že k tomu nejsou prameny. Proto mi šlo především o to, abych takové prameny našla a otevřela diskusi, abych zjistila, jaký materiál nás dovede k tomuto projevu násilí. Zpravidla přitom šlo o prameny, které už historici a historičky přede mnou viděli. Ale já jsem měla jiný pohled, viděla jiné drobnosti, náznaky, vynechávky.

Nakonec jsem konstatovala, že existují rozdíly. Rozdíly v chování vojáků na různých územích, že např. za takzvaného východního tažení (Ostfeldzug) bylo v určitých oblastech sexuální násilí často extrémně brutální a pojilo se s jinými formami násilí, ženy byly například poté zavražděny. To se na jiných okupovaných územích v takové míře nedělo.

5 BECK, Birgit: *Wehrmacht und sexuelle Gewalt. Sexualverbrechen vor deutschen Militärgerichten 1939–1945*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2004.

6 MÜHLHÄUSER, Regina: *Eroberungen. Sexuelle Gewalttaten und intime Beziehungen deutscher Soldaten in der Sowjetunion 1941–1945*. Hamburger Edition, Hamburg 2010.

Vše, co najdete, je vaše

Zpočátku jsem pátrala výhradně po případech znásilnění, ale pak jsem téma rozšířila. Kladla jsem si otázku, co to vlastně vůbec sexuální násilí je. Není to přece jen znásilnění, nýbrž i sexuální mučení, zmrzačování genitálií atd. Potom vyvstala i otázka sexu jako směnného obchodu. Ten se často chápe jako dobrovolný, například sex výměnou za ochranu nebo za jídlo. Ale můžeme se přirozeně ptát, jak dobrovolný takový obchod je. Na jedné straně ženám nikdo nevyhrožoval smrtí, v určitém rámci tedy měly možnost volby, ale na druhé straně na takový sex nepřistupovaly dobrovolně, nýbrž proto, aby přežily v situaci tísně.

I profesionální prostitutky se často ocitaly v situaci tísně a nezřídka čelily násilí uniformovaných mužů. A dále tu pochopitelně byla i armádní prostituce, tedy prostituce Wehrmachtem centrálně organizovaná pro vojáky. Ta se na jednotlivých územích velmi lišila. Například ve Francii zpravidla mohly ženy „mimo pracovní dobu“ nevěstince opouštět. Ale musely se podrobovat nedobrovolným prohlídkám a žádáního klienta nesměly odmítnout. V případě nemoci byly drženy a ošetřovány proti své vůli. Jinde, například na Ukrajině, byla přinejmenším část žen od počátku k této činnosti nucena a ve vojenských nevěstincích sexuálně zotročována.

V určitém okamžiku jsem se pak začala zabývat i oboustranně dobrovolnými vztahy. Zpočátku to pro mě bylo obtížné, protože jsem se na německé vojáky dívala jako na pachatele a aktéry surové války. To s láskou a romantikou nešlo dohromady. Líčit vojáky jako milující muže – ne, to mi připadalo opravdu laciné. Ale postupem času mi došlo, že to k mému tématu patří. Že i muži, kteří se dopouštěli tak strašlivých činů, mohli mít romantické pocity, že i oni se zamilovávali. A když se tím zabýváte, lacinost najednou vyprchá a spíš si uvědomíte tu děsivost.

Když jsem si kladla otázku, proč na něco takového ženy přistupovaly, došlo mi, že se ve válečné situaci chovají do jisté míry racionálně, že cítí strach, mají své potřeby atd. Ale že mají i touhy, po svobodě, po bezpečí, že mají sexuální touhy... A v této situaci řada z nich kývla na vztah s německým vojákem. Takovým vztahům se věnovali koncem devadesátých let minulého století v dokumentárním filmu a následné studii *Láska v likvidační válce (Liebe im Vernichtungskrieg)* Hartmut Kaminski a Rolf Dieter Müller.⁷ Ve výsledném obraze pak milostné vztahy jako by existovaly mimo válečné dění, či dokonce válce navzdory. Ale já jsem dospěla ke zcela jinému závěru: Takové vztahy vznikají ve válečných podmínkách a válka má na jejich trvání vliv. Chování mužů a žen nelze od válečné situace oddělit.

Tudíž mi šlo a stále jde o rozšíření tohoto výzkumného pole. Vycházím z toho, že ve veškerém válečném dění hrají sexualita, sexuální styky rozhodující roli, protože mají co dělat s mužským a ženským sebepojetím. Vždyť vojáci byli často velmi mladí! Když nahlédnete do jejich deníků, vidíte, že šli do války i s určitým sexuálním očekáváním, počítali, že získají sexuální zkušenosti. Pro mnohé z nich přitom šlo o první

7 *Liebe im Vernichtungskrieg, Dokumentarfilm.* Režie Hartmut Kaminski, Německo, 2002; MÜLLER, Rolf-Dieter: *Liebe im Vernichtungskrieg. Geschlechtergeschichtliche Aspekte des Einsatzes deutscher Soldaten im Rußlandkrieg 1941–1944.* In: BECKER, Frank – GROSSBÖLTING, Thomas – OWZAR, Armin – SCHLÖGL, Rudolf (eds.): *Politische Gewalt in der Moderne. Festschrift für Hans-Ulrich Thamer.* Aschendorff Verlag, Münster 2003, s. 239–267.

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

zkušenost. A to mělo vliv na jejich prožitek války a ovlivňovalo to i jejich počínání. Proto bych řekla, že abychom lépe pochopili chování jedince ve válce, musíme se mnohem více zabývat vztahem sexuality a násilí.

V devadesátých letech šokovala německou veřejnost zlomová výstava o Wehrmachtu, která ukázala, že válečné zločiny nepáchala jen SS, ale i řadoví němečtí vojáci. Zahrnovala tato výstava také téma sexuálního násilí?

V té době se o sexuálním násilí vážně nediskutovalo. První výstava z let 1995 až 1999 představila dva prameny se zmínkou o sexuálním násilí, dva armádní dokumenty, které uváděly, že docházelo ke znásilněním.⁸ Nedá se tedy říct, že by se tato skutečnost zamlčovala. Objevila se, ale důkladněji se nezkoumala. Nestala se předmětem badatelského zájmu. A otázka zní: Proč ne? Ani druhá výstava o Wehrmachtu z let 2001 až 2004 se tímto tématem podrobně nezabývala.⁹ Předpokládám, že autory tehdejších výstav nezaujalo. Nechtěli znásilňování v německé armádě zamlčet nebo smést ze stolu, to ne. Ale nechápali rozměr a závažnost těchto činů. Vedle všech ostatních mimořádných zločinů sexuální násilí neviděli. Řekla bych, že tehdy ještě čas na výzkum toho tématu nenazrál. To až později.

Jaké byly hlavní rozdíly ve srovnání s východní Asií, již jste se také zabývala?

Předem upozorňuji, že se na to těžko odpovídá, protože vědci v Evropě a v Asii, v Německu a v Japonsku k tématu přistupovali s úplně jinými otázkami. Proto dospěli i k jiným závěrům, poodhalili pokaždé něco trochu jiného. V Japonsku téma otevřely samy postižené ženy. Staré ženy, které se snažily domoci vlastních práv a odškodnění. Byly s nimi natáčeny rozhovory, takže dnes máme více než 500 svědeckých výpovědí, a to je velmi specifický materiál. Přitom vystavávají například otázky související s chováním žen. Profesorka práva a žalobkyně společné mise Severní a Jižní Koreje v Tokijském procesu¹⁰ Hyunah Yang napsala velmi pozoruhodnou práci o tom, proč je tak těžké jejich výpovědi dešifrovat.¹¹ Takový materiál ovšem v Evropě nemáme. Tady jsme téma zkoumali na základě dokumentů souvisejících s pachateli. Proto je dost obtížné to srovnávat.

Na základě svého dosavadního bádání můžu říci dvě věci: Sexuální násilí v Japonsku a v Německu si bylo v mnoha ohledech podobné. Například kulturně podminěnou normalitou, na jejímž základě vedení obou armád předpokládala, že mohou

8 *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941–1944. Ausstellungskatalog*. Hamburger Institut für Sozialforschung, Hamburg 1996.

9 *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941–1944. Ausstellungskatalog*. Hamburger Institut für Sozialforschung, Hamburg 2002.

10 Oficiálně The Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery (Ženský mezinárodní tribunál pro válečné zločiny ve věci sexuálního zotročování japonskou armádou), který zasedal od 8. do 12. prosince 2000 v Tokiu.

11 YANG, Hyunah: "Finding the Map of Memory". Testimony of the Japanese Military Sexual Slavery Survivors. *Positions. East Asia Cultures Critique*, 2008, roč. 16, č. 1, s. 79–107.

Vše, co najdete, je vaše

mužskou sexualitu používat a využívat k vlastním zájmům. Nevěstince jak ve Wehrmachtu, tak v japonské armádě se zřizovaly s cílem zvýšit výkonnost vojáků. V Německu i v Japonsku měly u vojáků upevňovat loajalitu a vazby k jednotce. V obou zemích to mělo souvislost s utužováním disciplíny. Aby vojáci bezuzdně neznásilňovali, všechno mělo probíhat kontrolovaně. A v obou zemích šlo také o snahu omezit rizika sexuálně přenosných chorob – což se přece už v první světové válce ukázalo jako obrovský problém. Mnoho vojáků tehdy na tyto choroby zemřelo. Tomu se mělo za druhé světové války za každou cenu zabránit. Takové úvahy měly německá a japonská armáda společně.

Ale byly i rozdíly. Jeden z nich spočíval v povaze rasismu. Obě armády spojuje imperiální a rasistické smýšlení, ale nacionálněsocialistický rasismus byl jiný než rasismus japonský. Vezměme například stěžejní výraz „hanobení rasy“. Představa „nového rasového uspořádání Evropy“, kterého chtěli nacisté dosáhnout vražděním, vyháněním a v neposlední řadě i dohledem nad sexuálními styky, v této podobě v Japonsku neexistovala.

A dále tu byla ještě odlišnost v organizaci německých armádních nevěstinců a „comfort stations“. Japonské armádní nevěstince byly organizovány v daleko větším měřítku než u Wehrmachtu. Důvody bychom snad mohli hledat především v předválečné situaci. Japonsko se už tehdy výraznou měrou podílelo na obchodu se ženami a rovněž obchod se ženami pro japonské vojáky byl rozšířený už na počátku dvacátého století. Spolupráce s prostředníky a majiteli lodí, vedení obchodních cest, to všechno byla už známá věc. Za války v Tichomoří se pak jen oprášila a dále rozvíjela.

Korea a Tchaj-wan navíc od druhého desetiletí dvacátého století patřily k japonským koloniím. A většina mladých dívek a žen, které musely pracovat v „comfort stations“, pocházela z těchto kolonií a byly do válečných oblastí dopraveny. Převážná část jich byla ve věku dvanáct až šestnáct let. Některé odvěkli násilím, jiné prodaly vlastní rodiny nebo místní stařešiny. Za hladu, jaký v koloniích za války panoval, nedokázala řada rodin uživit všechny děti, a tak se, ve snaze přežít, zbavovaly dcer. Dívky odcházely pod falešnými přísliby, s vidinou, že dostanou práci v továrně nebo v nemocnici, ale skončily v „comfort station“, kde je několikrát denně znásilňovali. Člověk si přirozeně klade otázku, jestli jejich rodiny ve skutečnosti netušily, že budou jejich dcery vystaveny sexuálnímu násilí. Protože samostatně cestujícím dívkám a ženám hrozilo sexuální násilí vždycky, v Asii zrovna tak jako v Evropě.

Když zmiňujete využívání sexuality k vojenským účelům, jak to fungovalo na bojištích? Tedy nemluvíme-li o nevěstincích, ale o bezuzdném znásilňování?

Wehrmacht byl, stejně jako většina armád za druhé světové války, armádou s brannou povinností. Čili její příslušníci pocházeli z nejrůznějších vrstev a nejrůznějších sociálních prostředí. A úkolem armádního velení bylo připravit tyto mladé muže na válečnou situaci, na to, že budou páchat násilí, zabíjet, ale na druhou stranu i na to, že se sami stanou terčem násilí, zabíjení. Tedy moc zraňovat na jedné a zranitelnost na druhé straně. Přitom ovšem přirozeně nebylo žádoucí, aby se vojáci dopouštěli násilí, jak se jim zamane, ale měli zůstat pod kontrolou, podrobit se armádním rozkazům

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

a válečným cílům. Armáda je velmi hierarchický systém. Aby byli muži ochotní na takové nároky přistoupit, slibovaly se jim určité svobody. Na krátké období po záboru vesnice se kupříkladu v rozporu s pravidly připouštělo rabování – čímž nemyslím, že by to dovolovalo vojenské právo, rabování byl zločin, ale tolerovalo se a všichni to věděli, tudíž bylo fakticky povoleno. A k těmto v podstatě zakázaným, ale přece povoleným svobodám patřilo i sexuální násilí.

Po první světové válce začali někteří vojenští lékaři zkoumat souvislost mezi páchaným násilím a sexualitou. Zjistili například, že u řady vojáků se v důsledku válečných zkušeností vyskytla impotence a že jiní – tomu se věnovala ve svých výzkumech britská historička Joanna Bourke – v okamžiku, kdy se dopouštěli násilností, pociťovali sexuální vzrušení, někdy dokonce i orgasmus.¹² Armáda se tím začala zabývat ve snaze porozumět souvislostem mezi násilím a sexualitou.

Jak je to s využíváním sexuality a sexuálního násilí u jiných armád? Mluvila jste o Japonsku a o Německu, víte něco o dalších armádách? Máme na mysli Spojence a Rudou armádu. Pracovalo se s tím někde vědomě jinak?

Rudou armádou jsem se osobně nezabývala, ale četla jsem k tomu nejrůznější práce autorů, jako jsou Norman Naimark nebo Michail Semirjaga.¹³ Mnohé nasvědčují tomu, že armádní velení například při záboru Berlína nasazovalo zejména mladé vojáky, u nichž předpokládalo větší temperament, silnější touhu po pomstě. Právě pro mladé muže sexuální násilí mnohdy představovalo a představuje způsob, jak se v ožehavé situaci války ujistit sám o sobě, o vlastní síle a potenci. Jak ve své disertaci dokládá historička Kerstin Bischl z Univerzity v Göttingenu, rudoarmějci v každodenním životě strádali po všech stránkách a násilí, včetně násilí sexuálního, se pro ně stále víc stávalo prostředkem, jak se vypořádat s tvrdou každodenností, nejen navenek, ale i uvnitř sebe. Potažmo se mezi muži v menších jednotkách rozvinuly dynamiky, v nichž se kult mužnosti a sexuálního násilí stával normou.¹⁴ Armádní velení si to uvědomovalo, to jest, se sexuálním násilím počítalo, ba kalkulovalo s ním.

Sexuálního násilí se dopouštěli i spojenečtí vojáci. Pokud je nám dnes známo, v menší míře než vojáci Rudé armády, ale rozhodně ne zřídka. Pachatelé takových činů nepředstavovali „a few bad apples“ – několik shnilých jablek. Případů sexuálního násilí bylo mnoho a velení armád je tolerovala. Vytvořila se tak atmosféra, v níž nepanovalo velké povědomí o tom, že sexuální násilí je zločin.¹⁵

12 BOURKE, Joanna: *An Intimate History of Killing. Face-to-Face Killing in Twentieth-Century Warfare*. Basic Books, New York 1999.

13 NAIMARK, Norman M.: The Russians and Germans. Rape during the War and Post-Soviet Memories. In: BRANCHE, Raphaëlle – VIRGILI, Fabrice (eds.): *Rape in Wartime*. Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 201–219; SEMIRYAGA, Mikhail: The Russians in Berlin 1945. *International Affairs*, 1994, roč. 40, č. 8, s. 100–106.

14 BISCHL, Kerstin: *Frontbeziehungen. Geschlechterverhältnisse und Gewaltdynamiken in der Roten Armee 1941–1945*. Hamburger Edition, Hamburg 2019.

15 GROSSMANN, Atina: *Juden, Deutsche, Alliierte. Begegnungen im besetzten Deutschland*. Wallstein Verlag, Göttingen 2012; GEBHARDT, Miriam: *Als die Soldaten kamen. Die Vergewaltigung deutscher Frauen am Ende des Zweiten Weltkrieges*. DVA, München 2015 (recenze vyšla v revue *Paměť a dějiny*, 2018, roč. 12, č. 1).

Vše, co najdete, je vaše

Dnes se hodně mluví o sexuálním násilí jako o válečné zbraň. Přitom snadno vznikne dojem, že velitelé vojákům znásilňování nepřátelských žen přímo nařizují. Ale ve skutečnosti je způsob, jakým se ze sexuálního násilí stává zbraň, mnohem subtilnější. Vojenští představitelé vědí, že ve válečných situacích zhusta dochází k sexuálnímu násilí, a této vědomosti využívají. V tom smyslu je sexuální násilí součástí válčení, zbraní, občas dokonce i součástí strategie.¹⁶

Názorný příklad najdeme v knize Berndta Greinera *Válka bez front (Krieg ohne Fronten)* o válce ve Vietnamu. Popisuje události spojené s masakrem v My Lai, při němž američtí vojáci dne 16. března 1968 brutálně zavraždili 504 civilistů, mužů a žen. V předvečer tohoto činu se sešla rota C 20. pěšího pluku vedená plukovníkem Frankem A. Barkerem (tzv. Task Force Barker), aby domluvila podrobnosti útoku. Velící důstojník kapitán Ernest Medina vojáky povzbuzoval: *Everything you find is yours* (Vše, co najdete, je vaše). Neřekl: *Go and rape* (Jděte a znásilňujte), ale: *Everything you find is yours*. A když vojáci následující den vpadli do My Lai, opakovaně znásilňovali. Neboli vojáci předpokládali, že *everything you find* zahrnuje nejen cennosti, jídlo a zvířata, nýbrž i ženy nepřítele. Proč? Souvisí to s kulturním povědomím, se vztahy mezi pohlavími z předválečné doby, s předpokladem, že je samozřejmě dovoleno, ba vyžadováno nakládat se ženami dle libosti.

To ukazuje, že válka není výjimečný stav, který nemá nic společného s běžným životem. Abychom pochopili, proč se vojáci chovají, jak se chovají, musíme se na věc dívat v delším časovém měřítku souvislostí mezi předválečnou situací, chováním v době války a způsobem, jak válečné zkušenosti ovlivňují chování poválečné. Není to totiž tak, že by se všichni vojáci chovali stejně. To jest, ne všichni znásilňují, ale všem připadá normální, že k takovým činům dochází.

V současnosti se často mluví o tom, že znásilňování je válečná zbraň, a bývá to podáváno, jako by se tato forma násilí ve válce zaměřovala na etnické, národnostní nebo náboženské odpůrce. Jistě je to pravda, ale jen částečná. Pokud se nepodíváme, jaké představy a praktiky jsou s ohledem na vztah mezi pohlavími, sexualitu a násilí běžné v době předválečné, nepochopíme, k čemu dochází za války.

Mluvila jste o kulturních kódech, můžeme tedy říci, že ženy byly pro vojáky objekty?

Ano i ne...

Everything you find is yours...

Ano, v téhle situaci to tak je. Myslím, že na jednu stranu můžeme říci, že muži v různých konfliktech, včetně druhé světové války, vycházejí z toho, že mají samozřejmě právo uplatňovat moc nad ženami nepřítele. Ty se tak stávají objekty, nikdo se jich

16 MÜHLHÄUSER, Regina: Reframing Sexual Violence as a Weapon and Strategy of War. The Case of the German Wehrmacht during the War and Genocide in the Soviet Union, 1941–1944. *Journal of the History of Sexuality*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 366–401.

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

neptá, co chtějí. Na druhou stranu jsou ovšem ženy také lidské bytosti, jedinci z masa a kostí. Pachatelé se před nimi obnažují, do jisté míry se jim vydávají. Znásilnění je velmi intimní věc. Podle Gaby Zipfel sexuální násilníci své oběti po činu často usmrctují, protože nemohou snést představu, že se oběť stala svědkem toho, jak se pachatel obnažil a vydal všanc.

Lze tedy říci, že sexuální násilí je důsledkem života ve výjimečném stavu, tedy důsledkem války? Nebo to téma nějak vypovídá i o mocenských vztazích mezi muži a ženami obecně?

Válka otevírá možnosti, za války jsou možné věci, které by předtím člověka nejspíš ani nenapadly. Ale přesto to není výjimečný stav bez jakékoli souvislosti s dobou před ní. V chování lidí za války se projevují předválečné představy o genderu a o sexualitě.

V poslední době se v mezinárodních diskusích často zdůrazňuje, že oběťmi sexuálního násilí mohou být nejen ženy a dívky, ale i muži a chlapci. A z toho se někdy vyvozuje, že u sexuálního násilí vůbec nejde o pojetí genderu. S tím bych rozhodně nesouhlasila. Musíme tuto formu násilí na mužích a chlapcích ještě blíže prozkoumat. Ale podle všeho, co dnes víme, se zdá, že muži prožívají sexuální násilí jinak než ženy. Toto násilí se neděje ve stejném měřítku a má také jiný význam na pozadí specificky genderové socializace a symbolických společenských debat.

A jak je to s teorií a prameny? Co potřebuje historička nebo historik, chce-li psát o sexuálním násilí?

Zpočátku jsem prohledávala velmi široký okruh pramenů, což bylo často deprimující, protože dokladů, které by se týkaly přímo sexuálního násilí, je velmi málo. Mnohdy jde jen o malou část dokumentů, nepatrnou zmínku. Musíte projít spoustu materiálu, abyste něco našli. Ale vyplatí se to, protože člověk pochopí, že je toho vlastně hodně.

Začala jsem od vojenských archivů, situačních zpráv, deníků jednotek, deníků velících důstojníků. Kdy se znásilnění objeví ve vojenských spisech? Jenom v případech, kdy s ním má armáda nějaký problém. Kdy s ním má problém? Při ztrátě disciplíny, když velícím důstojníkům připadá, že se vojáci tzv. utrhlí z řetězu. Nebo když se zdá, že nějaký případ škodí pověsti armády. Někdy se případy k armádě dostanou i zvenku. Ve spisech Wehrmachtu jsem například několikrát narazila na to, že nějakou událost nadnesli tlumočníci. Vyplatí se projít i soudní spisy a spisy vojenské policie. Dalším momentem je péče v souvislosti se sexuálně přenosnými chorobami. Člověk se podívá na zdravotní službu. Do této oblasti spadá i zřizování vojenských nevěstinců, tj. nevěstinců zdravotně kontrolovaných. U Wehrmachtu za ně odpovídal velící důstojník zdravotní služby. Byly považovány za opatření „zdravotně politického rázu“.

V dalším kroku jsem se zaměřila na spisy okupačních úřadů. A to především v souvislosti s otázkou vztahu k civilnímu obyvatelstvu. Němci si chtěli zajistit spolupráci s místním obyvatelstvem, aby zabezpečili okupační režim. Proto nemohlo v logice jejich uvažování docházet k sexuálnímu násilí v příliš velkém rozsahu, který by mohl místní obyvatelstvo proti okupačnímu vojsku popouzet. Dokumenty okupačních

Vše, co najdete, je vaše

úřadů se často zabývají otázkou oboustranně dobrovolných vztahů. V pobaltských zemích například vojáci Wehrmachtu často žádali o povolení k sňatku a německé úřady probíraly, jak s touto skutečností nakládat. Dále šlo o děti atd. Částečně se spisy týkají i vztahu mezi okupačními a místními úřady. Jak mezi sebou jednájí o sexuální násilí? Co se toleruje? Co je předmětem sporu?

V určitém okamžiku jsem měla pocit, že jestliže budu sledovat pouze nacistickou racionalitu a logiku, zblázním se. Pak jsem se začala zabývat vzpomínkovými dokumenty: deníky vojáků, jejich vzpomínkami a rozhovory, které s nimi například natočila filmařka Ruth Beckermann při vídeňské zastávce výše zmiňované výstavy o Wehrmachtu.¹⁷ Já sama jsem žádné rozhovory s bývalými vojáky nedělala. I kvůli svému projektu, týkajícímu se druhé světové války (viz medailonek), poslouchám řadu rozhovorů, které jsem sama nevedla, ale které od šedesátých let minulého století nahrává Imperial War Museum. Jde v nich nejen o historická fakta, nýbrž i o to, proč někdo něco vypráví, jak v době rozhovoru interpretuje to, co zažil.

Poslouchala jsem také rozhovory s ženami, například v archivu Shoah Foundation. U těch je zajímavé, že jde-li o sexuální násilí, často nemluví o sobě, ale o jiných ženách. A člověk si pak často klade otázku, jestli jde opravdu o jinou ženu, anebo o jejich vlastní zážitek. To zůstává často otevřené. Zkušenosti žen mohou přiblížit i zmínky v denících a dopisech.

Jiným tématem je pochopitelně otázka, jak se k sexuálnímu násilí přistupovalo po válce. Kdy a kde se to téma vlastně dostává na pořad dne. Například sexuální násilí páchané vojáky Rudé armády bylo velkým tématem koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let minulého století v západním Německu, v americké okupační zóně. Němci se na prahu studené války jeví jako oběti Rusů a sexuální násilí páchané vojáky americké armády se zametalo pod koberec. V tomto případě se sexuální násilí využívalo k politickým účelům, přičemž ženy, jichž se to týkalo, se k vlastním zážitkům vyjadřovat nesměly. Aby člověk takovým věcem porozuměl, může například nahlédnout do zápisů z politických zasedání, na nichž se téma znásilňování probíralo. Dalším vydatným zdrojem informací jsou noviny, časopisy a romány.

Co potřebujeme, chceme-li sexuální násilí interpretovat? Zvláštní vzdělání nebo teorie, například sociální vědy? Co byste doporučila historikům a historičkám, jež se tímto tématem chtějí zabývat?

Už přes deset let pracuji v rámci mezinárodní výzkumné skupiny Sexual Violence in Armed Conflict (SVAC).¹⁸ Tam jsem se naučila, že chcete-li věci přijít na kloub, je dobré k ní přistupovat interdisciplinárně. S tradičními nástroji se často moc daleko nedostanete. Na jedné straně je tu nedostatek materiálu, sexuální násilí se zamlčuje nebo jen naznačuje mezi řádky. Na straně druhé se ovšem také zveličuje a panují o něm nejrůznější mýty.

17 BECKERMANN, Ruth: *Jenseits des Krieges. Ehemalige Wehrmachtssoldaten erinnern sich. Buch zum gleichnamigen Dokumentarfilm*. Mandelbaum, Wien 1998.

18 International Research Group SVAC – viz www.warandgender.net (citováno k 22. 5. 2019).

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

To aby měl člověk skoro psychoanalytickou průpravu. Je něco, čeho bychom se měli při výzkumu sexuálního násilí vyvarovat?

Musíte být prostě ochoten dávat věci do souvislostí. Číst i to, co je vynecháno. Nemůžete pochopitelně přesně říct, co se za vynechávkami skrývá, ale musíte se na to ptát. K tomu se občas celkem hodí hlubinná hermeneutika. Ve vzpomínkové literatuře žen k jaru 1945 se například mnohokrát objevuje, že jim byly ukradeny hodinky. A v určité chvíli vás napadne, že tolik hodinek nemohli ruští vojáci sebrat, a ptáte se, co za tím vlastně je. Není to náhodou šifra pro něco jiného? Stoprocentně to sice nevíte, a nepochybně bylo opravdu ukradeno mnoho hodinek, ale můžete se ptát, položit si otázku, jestli jste tady nenarazili na krycí vzpomínku.

Totěž platí i pro přehánění a mýty, člověk se musí naučit rozpoznávat, vypořádat se s tím, co je přehnané ospravedlňování nebo propaganda. Tady jsem si zpočátku často tzv. naběhla, než jsem si uvědomila, že pramen, který jsem brala za bernou minci, je z velké části smyšlený. Dneska se mi to už jen tak nestane. Vytríbila jsem si cit pro to, jak se o sexuálním násilí mluví. Přitom pomáhá metoda diskurzivní analýzy nebo třeba literárněvědné naratologické postupy.

Obecně jde vždycky o to, aby člověk objasnil kontext daného příběhu. Jaké vlastně v období, kdy se příběh odehrává, panují v souvislosti se vztahy mezi pohlavími a se sexualitou předsudky a podmínky. To je velmi užitečné, chcete-li rozklíčovat, co prameny říkají.

Přitom se musíte vypořádat i s tím, jaké předsudky máte vy sami. Pochopitelně totiž máme celou řadu představ o sexuální autonomii, o mužské a ženské sexualitě, otázce konsenzu atd., s nimiž ovšem bojujeme a které se liší od předsudků lidí před sedmdesáti lety anebo od předsudků lidí z jiného kulturního okruhu. Nechcete-li činit unáhlené soudy, ale pochopit, co se v minulosti stalo, musíte proto zkoumat i vlastní představy.

Než dojdete k určitým závěrům, je velmi důležité co nejpřesněji popsat, co prameny ukazují, ve smyslu zhuštěného popisu Clifforda Geertze.¹⁹ Přitom jde o to, abyste podrobněji popsali jednotlivé případy, různá pozorování a roviny, na jejichž základě pak můžete vyvozovat zobecňující domněnky a závěry. Čím přispívá určitý pramen k tomu, abychom lépe pochopili fenomén sexuálního násilí nejen jako událost, nýbrž i jako způsob chování, v minulosti i dnes? Zároveň si pochopitelně musíte dát pozor na to, jak sexuální násilí předkládáte, abyste nebudili dojem voyeurismu, což není vždycky úplně snadné. Z diskusí v naší interdisciplinární pracovní skupině vyplynulo, že je rozumné, když si člověk věci, které si přečetl v pramenech, znovu formuluje vlastními slovy, přičemž si ověří interpretaci a najde šetrný jazyk.

19 Zhuštěný popis podrobně zachycuje nejen jedincovo chování, ale i kulturní kontext a kontext situace, ve které se jedinec nachází. GEERTZ, Clifford: Thick Description. Toward an Interpretive Theory of Culture. In: TÝŽ: *The Interpretation of Culture. Selected Essays*. Basic Books, New York 1973.

Vše, co najdete, je vaše

Dá se předpokládat, že historické bádání o sexuálním násilí v dnešní Evropě stále patří mezi ožehavé politické otázky. Můžeme od sebe tyto dvě věci při výzkumu oddělit? A měli bychom?

Zkušenost z naší mezinárodní pracovní skupiny říká, že sexuální násilí je vždycky politicky výbušné pole. To také znamená, že se znovu a znovu objevují snahy bádání o sexuálním násilí využít, přivlastnit si je pro ten či onen politický postoj. Politici například opakovaně sahají po sexuálním násilí ve snaze dokázat něco úplně jiného, třeba domnělou necivilizovanost určité sociální skupiny. Jako badatelka si musím nacházet cesty, jak se takového využívání vystříhat. To leckdy není úplně snadné, zvláště když by se člověk sám rád politicky nějak vymezil. Ale pokud chceme fenoménu sexuálního násilí ve válečných konfliktech skutečně porozumět, musíme se od toho oprostít. Což se dle mé zkušenosti nejlépe daří při použití zhuštěného popisu, přičemž se člověk snaží mít na zřeteli i politické přístupy a zahrnout je do analýzy.

Když jsme mluvili o výstavě o Wehrmachtu, říkala jste, že situace k diskusi o sexuálním násilí musela v Německu teprve dozrát. Což bychom možná mohli říci v souvislosti s tímto tématem i o Česku.

To rozhodně. Myslím si, že situace k diskusi o nacistické minulosti v Německu počátkem devadesátých let patrně ještě nedozrála. Dnes se jí poměrně aktivně zabývá nejen historie, ale např. i právní věda, takže existuje literatura, na jejímž základě můžeme rozvíjet vlastní úvahy. Můžu si jednoduše zajít do knihovny a vybrat si k danému tématu pár knížek. Tak tomu ještě donedávna nebylo. V pracovní skupině SVAC jsme dali dohromady příslušnou bibliografii, takže badatelé a badatelky si snadno udělají přehled o odborné literatuře.²⁰

Tento relativně nedávný vývoj ale ještě rozhodně neznamená, že by se německá společnost se sexuálním násilím za druhé světové války vyrovnala. Sexuální násilí páchané vlastními vojáky se sice v Německu nepopírá tak jako v Japonsku, ale na všech vzpomínkových slavnostech a ve všech muzeích se tematizuje jen zřídka, a i to až v poslední době. Prostě to chce čas.

A zároveň vše souvisí s vývojem na politické scéně, jak můžeme například vidět v Japonsku. V určitou dobu, v devadesátých letech se mohlo otevřeně bádát a nashromáždilo se hodně poznatků, ale to může zase pominout, jakmile se to nebude hodit politikům do krámu. Archivy se zavřou, badatelky a badatelé budou čelit hrozbám. Tady mají kritické historičky a historici zvláštní odpovědnost za to, aby dosavadní vědomosti o sexuálním násilí nezapadly a naopak se dál rozvíjely.

Rozhovor, který vedli Ondřej Matějka a Jaromír Mrňka, vznikl při příležitosti workshopu „Uvedení tématu sexuálního násilí do českého výzkumu dějin druhé světové války a jejich následků“, který zorganizovala Anna Hájková (University of Warwick, Velká Británie) a Jaromír Mrňka (ÚSTR) 29. března 2019 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

20 Databáze je dostupná online – viz <http://warandgender.net/bibliography/> (citováno k 22. 5. 2019).

Ondřej Matějka, Jaromír Mrňka

Dr. Regina Mühlhäuser, nar. 1971, je stálou vědeckou pracovnicí Hamburského ústavu pro sociální výzkum (Hamburger Institut für Sozialforschung). Jako přední odbornice na problematiku sexuálního násilí je spoluzakladatelkou mezinárodní výzkumné organizace „Sexuální násilí v ozbrojených konfliktech“ (Sexual Violence in Armed Conflict – SVAC) a koordinátorkou její pracovní skupiny „Válka a gender“ (War and Gender) sídlící v Hamburku. Studovala historii, koreanistiku a moderní německou literaturu. Zaměřuje se zejména na dějiny 20. století. Pracovala mj. také v Památníku koncentračního tábora v Neuengamme (KZ-Gedenkstätte Neuengamme). Její kniha *Dobývání. Akty sexuálního násilí a intimní vztahy německých vojáků v Sovětském svazu 1941–1945 (Eroberungen. Sexuelle Gewalttaten und intime Beziehungen deutscher Soldaten in der Sowjetunion 1941–1945*. Hamburger Edition, Hamburg 2010) byla přeložena do japonštiny (2015) a brzy má následovat její anglický překlad. V roce 1994 prováděla terénní výzkum v Koreji a Číně, při němž nahrávala rozhovory se ženami, které byly sexuálně zotročeny japonskou císařskou armádou během druhé světové války (tzv. comfort women). V současné době pracuje na projektu „Na všech frontách. Komparativní studie zacházení se sexuálním násilím během druhé světové války“ (On All Fronts. A Comparative Study of How Sexual Violence Was Dealt With during World War II), v níž se zaměřuje na opatření přijímaná německými, japonskými a spojeneckými ozbrojenými silami ke kontrole, omezování či naopak podněcování sexuálního násilí. Zvláštní pozornost přitom věnuje praxi a narativům v britské armádě na evropské a asijské frontě.